एवंबुद्धेःस्वाभाविकंत्रिगुणात्मत्वमुक्त्वाकर्मजंत्रैविध्यमाह मनइति विसृजतेसंकल्पमात्रेणभावंपदार्थंविविधंउत्पादयति बुद्धिरध्यवसायिनीतंपदार्थंबुद्धिर्निश्चिनोतिइदमित्थमेवेति हृदयमहंकारंप्रियमनुकूलमप्रियंप्रतिकूलंचवेद ॥ १ ॥ अतएवेंद्रियेभ्योऽर्थाविषयाःपराःसूक्ष्माः संकल्पजत्वात् तेभ्योमनःपरं तदुपादानत्वात् ततोऽपिबुद्धिःपरा निश्चयात्मकत्वात् ततोप्यात्मापरः अदृश्यत्वेनप्रत्यक्तमत्वात् ॥ ॥ २ ॥ जंतोर्व्यावहारिकआत्माबुद्धिः सायदाभावंघटादिंविविधाकारंकुरुतेतदासामनइत्युच्यते ॥ ३ ॥ पृथग्भावात्पृथक्विषयत्वात् विक्रियतेविकारंप्राप्नोति तानेवविकारानाह शृण्वतीति ॥ ४ ॥

व्यासउवाच मनोविसृजतेभावंबुद्धिरध्यवसायिनी ॥ हृदयंप्रियाप्रियेवेदत्रिविधाकर्मचोदना ॥ १ ॥ इंद्रियेभ्यःपरात्ह्यर्थाअर्थेभ्यःपरंमनः ॥ मनसस्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मापरोमतः ॥ २ ॥ बुद्धिरात्मामनुष्यस्यबुद्धिरेवात्मनात्मनि ॥ यदाविकुरुतेभावंतदाभवतिसामनः ॥ ३ ॥ इंद्रियाणांपृथग्भावाद्बुद्धिर्विक्रियतेह्यतः ॥ शृण्वतीभवतिश्रोत्रंस्पृशतीस्पर्शउच्यते ॥ ४ ॥ पश्यतीभवतेदृष्टीरसतीरसनंभवेत् ॥ जिघ्रतीभवतिघ्राणंबुद्धिर्विक्रियतेपृथक् ॥ ५ ॥ इंद्रियाणितुतान्याहुस्तेष्वदृश्योधितिष्ठति ॥ तिष्ठतीपुरुषेबुद्धिस्त्रिषुभावेषुवर्तते ॥ ६ ॥ कदाचिल्लभतेप्रीतिंकदाचिदपिशोचति ॥ नसुखेननदुःखेनकदाचिदिहयुज्यते ॥ ॥ ७ ॥ सेयंभावात्मिकाभावांस्त्रीनेतानतिवर्तते ॥ सरितांसागरोभर्तामहावेलामिवोर्मिमान् ॥ ८ ॥ यदाप्रार्थयतेकिंचित्तदाभवतिसामनः ॥ अधिष्ठानानिवैबुद्ध्यांपृथगेतानिसंस्मरेत् ॥ इंद्रियाण्येवमेध्यानिविजेतव्यानिकृत्स्नशः ॥ ९ ॥ सर्वाण्येवानुपूर्व्येणयद्यदानुविधीयते ॥ अविभागगताबुद्धिर्भावेमनसिवर्तते ॥ १० ॥

॥ ५ ॥ तानिबुद्धेर्विकारान् अदृश्यश्चिदात्मा भावेषुसात्विकादिषु ॥ ६ ॥ तानेवाह कदाचिदिति प्रीतिशोकोभयाभावाःक्रमेणसात्विकराजसतामसाः ॥ ७ ॥ एतान्भावान्अतिवर्ततेबुद्धिः सरितांवेगान्सागरोर्मिरिवतिरोधत्ते निरोधकालेइत्यर्थः ॥ ८ ॥ यदेति अधिष्ठानानिइंद्रियगोलकानिबुद्ध्यामेवांतर्भूतानिपरस्परंपृथक्भूतानि मेधारूपादिज्ञानंतत्रहितानिमेध्यानि ॥ ९ ॥ सर्वाणीति यदिंद्रियंयदाअनुविधीयतेबुद्ध्याऽनुगतंभवति तदापूर्वंअविभागगताअपृथग्भूतापिबुद्धिःपश्चान्मनसिसंकल्पात्मकेभावेघटादौवर्तते बुद्ध्यानुगृहीतमिंद्रियंसंकल्पजंघटंगृह्णाति एवंरूपादीनानुपूर्व्येणनतुयौगपद्येन ॥ १० ॥

Digitized by Google